№ 140 Օգոստոսի 13 (25) **1880** Օգոստոսի 13 (25) № 140

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլի: Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միայն խմբագրատան մէջ:

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ"

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ինչ կանէ Թիւրքիան.—Ներքին տեսութիւն. Նամակ Բաթումից. Նամակ Շամախուց. Նամակ Խմբագրին. Նամակ Շախտնայա կայարանից. Ներքին լուրեր.—Արտաքին տեսութիւն. Ֆրանսիա. Աֆղանիստան. Ներսէս պատրիարքի թունաւորելը.—«Մշակի» հեռագիրներ.—Յայտարարութիւններ.—Բանասիրական. Հայրենասէր տիկին.

ԻՆՉ ԿԱՆԷ ԹԻՒՐՔԻԱՆ

—

Մենք հաղորդած էինք «Մշակի» շաբաթվայ համարում այն լուրը, որ Թիւրքաց Հայաստանում երևեցան հայերի զինւորված խումբեր, որոնք սկսեցին յանուն ազգային վրէժխնդրութեան յարձակումներ գործել Հայաստանի քիւրդերի դէմ:

Մինչև այժմ քիւրդերը և չերքէզները անպատիժ յարձակվում էին Թիւրքաց Հայաստանի հայոց գիւղերի վրա, կողոպտում, սպանում էին հայերին, այրում, ոչնչացնում էին հայոց գիւղերը:

Թիւրքաց կառավարութիւնը ոչինչ չէր անում որպէս զի զսպի այդ հարստահարութիւնները, ընդհակառակն, հաւատացնում են, որ գաղտնի կերպով քաջալերում, վարձատրում էր կողոպտիչ քիւրդերին և չերքէզներին, իրան հաստատ նպատակ դրած լինելով ջնջել Հայաստանի հայ ազգաբնակութիւնը:

Թիւրքաց կառավարութիւնը այդպէս վարվելով արդարացնում էր իրան Եւրոպայի առջև ասելով որ անզօր է, ոյժ չունի քիւրդերին և նրանց նման աւազակներին զսպելու: Այժմ, երբ զէնք կրողները ոչ թէ քիւրդերն ու չերքէզներն են, ոչ թէ մահմետականներն են, այլ հ ա յ ե ր ն են,—տեսնենք արդեօք ինչպէս կը վերաբերվի Բ. Դուռը դէպի այդ զինւորված խումբերը: Արդեօք նա նոյնպէս իրան թոյլ, անզօր կը զգայ այդ շարժումը զսպելու, թէ երբ որ հարցը քրիստոնեայ զինւորված խմբերի է վերաբերվում, Թիւրքաց կառավարութիւնը բաւական ոյժ կունենայ այդ ապստամբներին զսպելու համար:

Այն ժամանակ պարզ կերևայ Թիւրքաց կառավարութեան կողմնապահութիւնը և նրա նենգաւոր ընթացքը:

Մինչև որ քիւրդերը և չերքէզները յարձակվում էին հայերի վրա, օսմանեան կառավարութիւնը այդ յարձակումները չէր համարում կառավարութեան դէմ ապստամբական շարժում, այլ միայն ներքին խռովութիւն, ներքին աւազակութիւն: Բայց եթէ այժմ Թիւրքաց կառավարութիւնը զօրք կուղարկի հայոց զինւորված խմբերի դէմ, դորանով կապացուցանի որ թոյլ չէ եղել երկրի աւազակներին զսպելու համար, դորանով կապացուցանի, որ այն, ինչ որ իր հպատակ մահմետականներին է թոյլ տուած, քրիստոնեայ հպատակներին թոյլ տուած չէ, դորանով կապացուցանի որ քիւրդ ու չերքէզ աւազակները իրան. կառավարութեան գաղտնի թոյլտւութեամբ էին գործում հայերի դէմ:

Այժմ կը սպասենք և կը տեսնենք ինչ դիրք կը բռնի Թիւրքաց կառավարութիւնը հայոց զինեալ խմբերի վերաբերութեամբ:

Գ. Ա.

ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ ՏԻԿԻՆ

—

III

Համարեա երկու տարի անցել էր պատերազմից:

Գազանական, կատաղի յաղթութեան շնորհիւ, հոգւով գաղղիական Ալզասը դարձաւ գերմանական երկիր:

Գարշելի յաղթողը ի չար գործ դրեց իր ոյժը, ստիպելով իր նոր հպատակներին, ընտրութիւն անել՝ կամ մնալ ֆրանսիացի և հեռանալ Ալզասից, կամ դառնալ գերմանացի և մնալ այնտեղ:

Տիկին Վերարը աւելի ֆրանսուհի է, քան ալզասուհի: Երբէք նա պրուսիացի լինելու չէ. երբէք նա այդ ատելի անունը չէ կրելու:

Հարկաւ, ասում էր նա, Ալզասում պիտի մնան մի քանի ֆրանսիացիք, որ Ալզասը լինի Պրուսիայի կողքին կպած մի աւելորդ մարմին, որպէս զի, վրէժխնդրութեան օրը բոլոր ալզասցիք վերկենան ճնշողի դէմ: Բայց ես չեմ կարող մնալ, որովհետև չեմ կարողանայ ատելութիւնս թագցնել:

Նա ուրեմն կը թողնի իր դաստակերտը: Նա կը ծախի այն հողը, որ մշակել է քսան տարի շարունակ, այն ծառերը, որ տնկել է, այն դաշտերը, որ բեղմնաւորել է այնքան դժուարութեամբ: Նորա կարծիքով, այն գեղեցիկ հովիտը զարհուրելի էր այն օրուանից, երբ նա պրուսական հող էր դարձել: Նա չէր կարող այնտեղ բընակվել, այնտեղ ապրել: Նա մանաւանդ, նա լի էր իր զաւակների յիշատակներով, որոնցից չէր մնացել և ոչ մինը:

1872 թւականի հոկտեմբեր ամսվայ առաջի օրերն էր:

Այն դաստակերտը, որ երբեմն այնպէս հաճոյական էր, որի խորհրդաւոր բաղդաւորութիւնը ծածկված էր նրա բարձր ծառերի տակը, մնացել էր այնպէս, ինչպէս էր պատերազմի միւս օրը: Նա միայն ներկայացնում էր աւերակների և անկարգութիւնների մի տեսարան:

Անվեհեր հայրենասէր տիկինը, իր հեռանալը աչքի առաջ ունենալով, չուզեց ոչինչ նորոգել:

Քանդված կտուրը թեքված էր: Կիսաւեր պատերի միջից երևում էր տան ներսը:

Հաւանոցը դատարկ էր: Այգաւը ժամանակ առ ժամանակ արձակում էր իր տխուր աղաղակը այդ խորին լռութեան մէջ:

Ծաղկանոցը աւերած էր:

Տիկին Վերարը մի ծեր սպասաւորի օգնութեամբ, գնալու պատրաստութիւններ էր տեսնում:

Նա հաւաքել էր ամբարանոցում այն կարասիքը, խրեզէնները, որ հրդեհից ազատված էին, որովհետև դաստակերտի միայն կէսն էր ոչնչացրած:

Ինչպիսի փոփոխութիւն էր նկատվում այն դէմքի վրա, որ առաջ այնպէս պարզ և գեղատեսիլ էր:

Նորա հայեացքը մռայլ էր և վայրենի: Երբեմն թւում էր, որ պահպանել է զարհուրանքի արտայայտութիւն:

Առաջվայ պարզ և հանդարտ ճակատի վրա նկատելի էր մի խորին, վշտակիր կնճիռ:

Բերանի երկու կողմը տարածված էր դառնութեամբ և տանջանքով լի մի գիծ:

Այնուամենայնիւ քաջ կինը այնքան վշտերից ընկճված չէր:

Ընդհակառակը, կարծես թէ, նորա մէջքը աւելի ուղիղ ձև էր ստացել և նորա պարանոցը ազնիւ և վստահ դիրք էր պահպանում, որ ցոյց էր տալիս այդ անվեհեր կնոջ բնաւորութիւնը:

Երեկոյ էր: Երկինքը մոխրագոյն էր: Անձրևը անդադար գալիս էր: Քամին սաստիկ փչում էր:

Չը նայելով դորան, դռները զարկում էին:

Ո՞վ կարող էր, արդեօք, գալ աւերված դաստակերտը այսպէս ուշ:

—Բացէք, Յովսէփ, ասաց տ. Վերարը:

Յովսէփը բացեց:

Մի շէկ մարդ ներս մտաւ շէմքից:

—Տիկին Վերար, բացականչեց նա:

Եւ նա մօտեցաւ, ձեռները մեկնած, որ նորան համբուրէ:

Բայց տ. Վերարը իր հպարտ, սքանչելի հայեացքով կանգնեցրեց նորան իր տեղը:

—Ինչու էք եկել, հարցրեց նա:

—Ես եկել եմ պահանջելու ձեր խոստմունքը:

—Ի՞նչ խոստմունք:

—Չէք ճանաչում Կարլ Ֆորլիշին:

—Ես գիտեմ ձեր անունը, բայց ես ձեզ չեմ ճանաչում: Դուք գերմանացի էք, և երբէք, լըսում էք, երբէք ես ձեռք չեմ մեկնի մի գերմանացու:

—Բայց Կրիստինան ինձ կը ճանաչի—Կրիստինան շարունակում է ինձ սիրել, ես հաւատացած եմ: Կրիստինա. ո՞րտեղ է Կրիստինան:

—Դուք կամենում էք նորան տեսնե՞լ:

—Օհ, այո, խնդրեմ: Ես չեմ դադարել նորան սիրելուց, միշտ մտածել եմ նորա մասին, թէև նա իմ նամակներիս պատասխան չէ տուել: Նայեցէք, իմ կուրծքիս վրա ունեմ նորա թանգագին պատկերը և ահա այս fergiss mein nicht, որ ինձ տուեց իմ գնալու օրը:

—Շատ լաւ: Դուք նորան կը տեսնէք, եկէք:

Նա բացեց ամբարանոցի փոքրիկ դուռը:

Եւ մի մթին տեղ, ուր Կարլ Ֆորլիշը նկատեց մետաղեայ երեք երկայն սնդուկներ: Նոցանից մէկի վրա դրած էր սպիտակ, թառամած վարդերից շինած մի պսակ: Այդ երեք դագաղների առջևը մի լապտեր էր վառվում:

—Բայց Կրիստինա՞ն, ես չեմ տեսնում Կրիստինային, վախեցած և խեղդած ձայնով բացականչեց երիտասարդը:

—Նա այնտեղ է, ասաց տ. Վերարը, ցոյց տալով այն դագաղը, որի վրա դրած էր պսակը: Նա ձեզ սիրում էր, բայց իր երկիրը աւելի նախադասեց ձեզանից: Նա դորանից մեռաւ: Իսկ ես բաղդաւոր եմ նորան մեռած տեսնել, քան մի գերմանացու տուած: Հասկանում էք, Կարլ Ֆորլիշ:

Կարլոսը հեկեկալով ծունգ չոքեց իր հարսնացու դագաղի առջևը:

—Իմ չորս երեխայքս մեռան, խուլ և դողդոջուն ձայնով շարունակեց տիկինը: Գերմանացիք սպանեցին նրանց: Բայց բաւական չէր նրանց համար, որ որդիներիս խլեցին, նրանք գողացան և իմ հայրենիքս, այն հողը, որտեղ թաղված են նախնիքներս, որտեղ ես ծնվել եմ, որտեղ ես ապրել եմ և որտեղ յոյս ունէի մեռնելու: Ոչ միայն ես չէի կամենում, որ Կրիստինան ամուսնանայ գերմանացու հետ, այլ և չեմ կամենում, որ նրա փոշին հանգստանայ պրուսական հողի վրա: Այս երկրում դագաղը պարունակում է իմ խեղճ Ֆրանցի մնացորդը. այս միւսը՝ իմ ամուսնի ոսկորները: Ես պիտի տանեմ ինձ հետ այս սուրբ մասունքները *).

Ինչ որ կը վերաբերի իմ մնացած երկու զաւակներին, որոնց մարմինը ես չը կարողացայ գըտնել, թող նրանց արիւնը սրսկվի նրանց վրա, որոնք թափեցին նրան: Թող իմ ալզասեան հայրենիքում մնացած նրանց ստուերներից յայտնվի մի վրէժառհան:

Կարլոսը վերկացաւ: Տիկին Վերարին լսելով, նա շատ շփոթված էր երևում:

«Դուք իրաւունք ունէք ատել Պրուսիան, ասաց նա,—ես էլ ձեզ պէս ատում եմ նրան: Ես ատում եմ նրան նրա վաշխառութեան, նրա յափշտակասիրութեան, նրա չարագործութեան համար: Մենք, վիւրտեմբերգցիներս, արդեօք զոհված ժողովուրդ չենք: Բոլոր գերմանացիք, տիկին, պրուսացիք չեն: Գերմանիայում ահագին կուսակցութիւններ կան, որ պատրաստ են Պրուսիայի ատելի լուծից ազատվելու: Եւ երբ արդարադատութեան օրը կը մօտենայ, այն սարսափելի օրը, երբ Ալզասը կապստամբվի, ես կը լինեմ, ես ես այն վրիժահանների մէջ, որոնց դուք փափագում էք: Ես երդվում եմ Կրիստինայի գլխի վրա: Այժմ թոյլ կը տա՞ք ինձ, ձեզ մայր կանչել»:

Լսելով Կարլոսին այդպէս խօսելիս, Վերարը ըղձաց մի վայրկեան իր ատելութեան հուազումը: Նրա դէմքը փոխվեց և նրա մնացած աչերից արտասուքներ թափվեցան:

Այդ առաջին արտասուքներն էին, որ նա թափեց իր որդիների մահից և հայրենիքի դժբաղդութիւնից յետոյ:

Կարլոսը կարծեց, որ յաղթել է: Նա կրկին ձեռք մեկնեց նրան:

Բայց նա չընդունեց:

—«Ի սէր Աստուծոյ, աղաչում էր Կարլոսը, ձեռք տուէք, որ իմ վիշտը այնքան դառն չը լինի, որ իմ Կրիստինայի կորստեան յիշատակի թախիծը մեղմանայ»:

—Այն օրը, երբ Ալզասը վերադարձրած կը լինի Ֆրանսիային, պատասխանեց ազնիւ հայրենասէր կինը, այն օրը միայն ես կարող եմ ձեր ձեռքը սեղմել, այն օրը միայն, ֆրանսիացիք կարող են գերմանացոց հետ հաշտվել:

Գաբրիէլ Յովհաննիսեանց

---

* Այդպիսի օրինակներ բազմաթիւ են: Շատ տեղերում գաղթականները հանել են իրանց մեռելներին իրանց հետ տանելու համար: